

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.95

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.3.23>

Собко Г. М.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ

Мох Т. П.,

викладач кафедри тактико-спеціальної та спеціальної фізичної підготовки
Одеського державного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ДІТИНИ ПІСЛЯ ПСИХІЧНОГО ТА ФІЗИЧНОГО НАСИЛЬСТВА

Анотація. Стаття піднімає питання особливої важливості призначення судово-психологічної експертизи у випадках вчинення психічного та психологічного насильства відносно дітей. У зв'язку з тим, що діти ще не вміють як дорослі якісно приховувати свої почуття. Проте при залученні експертів є можливість як з'ясувати стан дитини так і виявити можливі приховувані наслідки домашнього насильства, такі як вчинення сексуальних дій відносно дитини. Все це набуває особливої значущості в умовах воєнного стану, коли як батьки так і дітей знаходяться під ще більш емоційним навантаженням. Надалі дається визначення судово-психіатричної експертизи як засобу визначення стану дитини після насильства. Зазначаються провідні національні та зарубіжні дослідники, які займалися даною проблематикою. Підкреслюється значення криміналізації «домашнього насильства» задля розкриття та протидії психічному насильству. Надалі надаються результати анкетування стосовно емоційного стану дітей, які страждають від домашнього насильства, окрім того взаємозв'язок між видом сімейного насильства та емоційним станом дитини. У статті також розглядаються дані анкетування стосовно наслідків сексуального насильства над дітьми. Отримані результати судово-психіатричної експертизи щодо дітей, які стали свідками домашнього насильства. Експертиза стосувалась ста сорока дітей, згідно даних про які складені таблиці. Наступним питанням дослідження стала анкетування щодо ефективності роботи правоохоронних органів з питання протидії насильства на дітьми загалом та домашнього насильства зокрема. На підставі проведеного дослідження надано ставлення щодо можливості позитивно вплинути на стан агресій у особи, яка чинить насильство. Зазначено, що при проведенні судово-психологічної експертизи експерт-психолог повинен керуватися комплексним психологічним підекспертним портретом, який включає безліч психологічних факторів, крім фізіологічного афекту. На підставі проведеного аналізу зроблені висновки, які повинні вплинути на ефективність роботи психологів на підставі висновків судово-психіатричної поведінки

Ключові слова: насильство, судово-психіатрична експертиза, домашнє насильство, емоційний стан, наслідки насильства.

Sobko H. M., Mokh T. P. Psychological state of a child after mental and physical violence

Abstract. The article highlights the special importance of the recognition of the ship's psychological expertise in cases of mental and psychological violence committed against children. It's quiet at the link, so that the children still don't know how grown up it is to take their feelings. Therefore, with the knowledge of experts, it is possible to find out how to become a child, and to reveal the traces of domestic violence, so it is possible to inflict sexual violence on a child. Everything becomes especially important in the minds of a military camp, if both fathers and children are more emotionally adventurous. Next is given the appointment of a ship-psychiatric examination, as I will become a child after violence. National and foreign scholars are appointed, as they dealt with this problem. The significance of the criminalization of "domestic violence" is supported for the purpose of investigating and counteracting mental violence. The results of questioning the emotional state of children, as if they suffer from domestic violence, in addition to the relationship between the type of family violence and the emotional state of the child. The article also looks at the data of the survey of hundreds of records of sexual abuse of children. Withdrawn the results of the ship's psychiatric examination of children, as they became evidence of domestic violence. Examination of one hundred and forty children, folded tables.

The next research topic was the questioning of the effectiveness of the work of law enforcement agencies in order to prevent child abuse and domestic violence. On the basis of the investigation carried out, it was given the order to be able to positively intervene in the state of aggression in an individual, like to commit violence. It is appointed that during the conduct of the ship-psychological examination, the expert psychologist is guilty of carrying out a complex psychological and expert portrait, which includes impersonal psychological factors, a critical physiological effect. On the basis of the conducted analysis of the development of the result, as a culprit, the effectiveness of the work of psychologists on the basis of the end of the results of psychiatric behavior

Key words: *violence, court psychiatric examination, domestic violence, emotional state, traces of violence.*

Постановка проблеми та її актуальність. Україна знаходиться в стані війни вже понад півтора року, проте питання домашнього насильства не втратило своєї актуальності. У зв'язку із зростанням емоційного напруження зростає й рівень насильства, як фізичного, так і психічного, де найбільш незахищеними постають діти.

Основним питання, яке буде розглянуто це залучення судово-психіатричної експертизи при психічному насильстві та фізичному насильстві над дитиною. На підставі таких видів насильств у дитини може провокуватися синдром посттравматичного стресу, симптоми якого представлені, зокрема, невмотивованою жорстокістю, агресивністю, тенденціями до аутоагресії та суїцидальних спроб.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають між державою та наслідками, які виникають у дитини в наслідок насильства як фізичного так і психічного.

Предметом дослідження є психіка дитини

Метою статті є дослідження стану дитини, яка знаходилась під впливом насильства

Судово-психологічна експертиза (далі – СПЕ) – це спеціальна процесуальна дія, що полягає у дослідженні спеціалістом під експертних матеріалів, наданих за завданням слідчого чи суду.

Метою СПЕ є надання допомоги суду та органам попереднього розслідування у глибшому пізнанні психологічного змісту спеціальних питань, що входять у предмет доведення у кримінальних справах, цивільно-правовим суперечкам та справам про адміністративні правопорушення, і навіть у дослідженні психологічного змісту цілого ряду правових понять, які у законі.

Аналіз стану наукових досліджень й публікацій. Проблемам психологічного насильства приділяють увагу у своїх робо-

тах також українські дослідники О. Міхеєва та М. Міхеєва [1, с. 457]. Наприклад, домашнє насильство стає однією з найактуальніших соціальних проблем сучасної української сім'ї, тому постає актуальне питання судової психологічної експертизи потерпілих від домашнього насильства у сучасному науково-психологічному дискурсі. Підкреслено, що аналіз сучасної експертної практики свідчить про відсутність розробленої та затвердженої Міністерством юстиції України відповідної експертної методики проведення психологічної експертизи щодо кримінальних у справах, передбачених ст. 126-1 КК України. Висвітлено необхідність оптимізації методичного забезпечення експертної діяльності щодо потерпілих від домашнього насильства.

Зазначено, що проблема, що розглядається, знаходиться на початковому етапі теоретичного вивчення та практичного впровадження у сучасну експертну діяльність.

Присвячені проблемам психологічної експертизи роботи Т. Єгорової та В. Єгорова, Т. Савкіної та Т. Харіної, які досліджують проблеми психічного впливу на особистість.

Заслуговують особистої уваги статті авторів, як: С. Ф. І. Різві, Н. Найам, Ф. Б. Аннор, Л. К. Гілберт, Е. П. Давіла, Г. М. Массетті, Н. Кресс, Д. Оноту, О. Огбануфе, Н. Трасу, Б. Донохуе, Т. Маіер-Паарлберг, А. М. Парсонс, Р. Е. Неуман, Д. М. Мітніск, А. М. С. Слєп, М. А. Родрігуєз, Д. Бентон, В. А. Келлу та інші [2–9].

Маємо зазначити, що у сфері судово-психологічної експертизи особливості психологічного насильства залишаються меншими дослідженням підвидом судової експертизи. Дуже часто психічне насильство представляється як результат фізичного та сексуального насильства і в більшості випадків не розглядається як безпосередній об'єкт дослі-

дження щодо призначення судових експертиз насильства.

Безперечно, перелічені прояви можуть стати, у свою черга, передумовами для подальшого насильства до іншої людини, якою може стати уразливий член сім'ї, наприклад, молодший брат чи сестра. Таким чином, емоційні стани є одними з найбільш значущих пускових механізмів сімейного насильства. Емоційні стани обвинувачених, які є пусковим механізмом вчинення насильства, що мають особливе значення в силу системного характеру, оскільки в ряді випадків можуть викликати реакції у відповідь щодо інших членів сім'ї.

Отже, особливу цінність у роботі експерта-психолога з питань сімейного насильства має встановлення емоційних станів обвинувачених у момент вчинення кримінального правопорушення.

Виклад основного матеріалу. В результаті теоретичного аналізу було виявлено наступний взаємозв'язок між емоційними станами та видами сімейного насильства (табл. 1).

Причинами формування сильних емоційних станів є зовнішні провокуючі дії, а також індивідуально-психологічні особливості. Як правило, складно уявити ситуацію, коли агресор застосовує лише один вид насильства: часто жертви страждають від одночасного

прояви різних видів. Будучи тісно пов'язаними, кожне насильство має певний вплив на психічний стан людини і життя загалом.

Наслідки кожного виду насильства також можуть бути різними. У табл. 2 вказані види наслідків, які можуть виявлятися під час сексуального насильства.

Анкетованим надавалась для вибору лише одна відповідь задля визначення найбільш розповсюджених наслідків у дітей, які постраждали від сексуального насильства. Тож за проведеним анкетуванням найбільш розповсюдженими наслідками є страх перед групами людей; сексуалізована поведінка (сплутування близькості з сексуальністю, що відбувається з цього проміскуитет (з кожним/ кожним партнером відразу ж намагатися вступати в статеві зносини) або ж важка закомплексованість; стан невпевненості у своїй сексуальній орієнтації; сексуально-агресивне поведінка).

Діти, які зазнають насильства або які є свідками домашнього насильства, можуть поводитися таким чином, згідно даних, які були отриманні при опитуванні експертів СПЕ (табл. 3).

Однією з особливостей вчинених правопорушень у стані фізіологічного афекту є здатність людини скоригувати її перебіг, змінити напрямок агресії. При цьому «скасувати» вже виниклий афект людина не зможе.

Таблиця 1

Взаємозв'язок між емоційними станами та видами сімейного насильства

Вид сімейного насильства	Провокуючі емоційні стани
Насильство, пов'язане із фізичними проявами	Фізіологічний афект; Високий ступінь фрустрації
Психічне насильство	Високий рівень психічної напруженості; Фрустрація

Таблиця 2

Наслідки сексуального насильства у дітей

Види наслідків	Відсоток
Фізичні наслідки (частіше всього в галузі геніталій) – психосоматичні болі	17,5%
Соціальні наслідки – страх перед групами людей; сексуалізована поведінка (сплутування близькості з сексуальністю, що відбувається з цього проміскуитет (з кожним/ кожним партнером відразу ж намагатися вступати в статеві зносини) або ж важка закомплексованість; стан невпевненості у своїй сексуальній орієнтації; сексуально-агресивне поведінка)	68,5%
Психічні наслідки – повернення до поведінки немовляти (нетримання сечі, смокання пальця тощо) розлад сну (страх при засинанні, кошмари); страх при дотику; залежність самої різної виразності	14%

Таблиця 3

Наслідки сексуального насильства у дітей згідно даних, які були отриманні при опитуванні експертів СПЕ

Наслідки, які виявляються у дітей, які стали свідками домашнього насильства (140 дітей)	Відсоток
Відмовляються ходити до школи, тому що побоюються, що хтось може дізнатися про сімейну ситуації насильства	31,3%
Дбають про інших більше, ніж про себе, або може бути надмірно агресивними або, навпаки, надто пасивними	89,3%
На будь-які репліки на їхню адресу реагують образами, знущальними фразами, намагаються нападати	5,87%
Поводяться так, щоб залучити до себе увагу	21,5%
Навмисне завдають біль іншим дітям чи тваринам	18,4%
Вживають алкоголь, наркотики чи одурманливі речовини	76%
Говорять про самогубство	28,3%
Мають незвичайні сексуальні пізнання	67%
Поводяться як маленькі дорослі	14%
Бездоганно ведуть активну громадську діяльність, щоби менше бувати вдома	57,5%
Мають проблеми з апетитом	48,6%

Анкетованим була надана можливість обрання одразу декількох видів наслідків, якими наділені свідки домашнього насильства, отже відсоток не дорівнюється 100%.

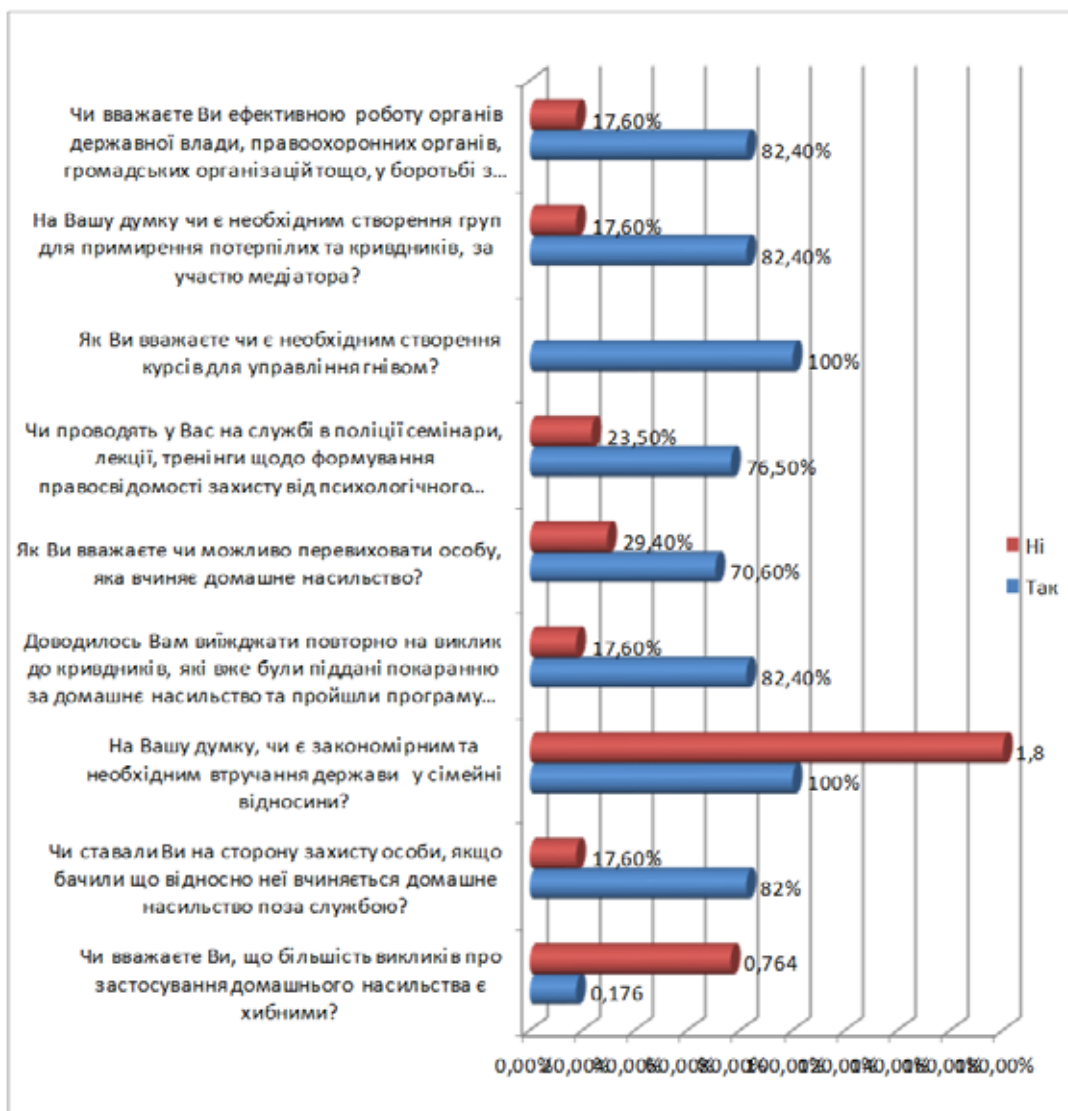

Рис. 1

Корегування поведінки залежить від великої кількості факторів (сила особистості, особливості емоційно-вольової сфери, рівень самоконтролю, з одного боку, і навіть – великої кількості зовнішніх чинників, з іншого). Таким чином, при проведенні судово-психологічної експертизи експерт-психолог повинен керуватися комплексним психологічним підекспертним портретом, який включає безліч психологічних факторів, крім фізіологічного афекту. Діагностика афективного стану зводиться до двох основних завдань: викликати афективні сліди та об'єктивно їх простежити, зафіксувати. Обидві ці завдання здійснювалися в одному методі, який набув достатнього виправдання у діагностиці афективних слідів, саме у методі асоціативного експерименту. Метод цей полягає в тому, що випробовуваному пред'являється якесь слово, яким він повинен відповісти першим словом, що прийшло йому на думку [10; 11]. У випадках, коли випробовуваному пред'являється слово, що збуджує в нього той чи інший афективний спогад, асоціативний процес гальмується; випробовуваному або спадає на думку відразу багато слів у відповідь, які порушують звичайний хід асоціацій, або ж нічого не спадає на думку, і він довго не може дати асоціативну реакцію. Це тим, що словесний подразник може провокувати пов'язані з ним афективні стани і ці афективні моменти уповільнюють перебіг асоціацій.

Сімейна система – це відкрита система, вона перебуває у постійному взаємобмінні з навколишнім середовищем, а значить, великою мірою схильна до стресових факторів. Найчастіше ця схильність може бути причиною прояву насильства всередині системи (по відношенню до інших членів сім'ї).

Висновки. У ході літературного огляду нами було виявлено, що особливу значимість у професійній діяльності експерта-психолога відіграє аналіз особливостей перебігу та виникнення особливих емоційних станів, що зумовлюють насильство в сім'ї. Крім того, значущим аспектом діяльності експерта-психолога є формування та облік комплексного портрета індивідуально-особистісних особливостей обвинуваченого, емоційних станів та зовнішніх обставин, пов'язаних із вчиненням кримінальним правопорушенням. Тому актуальним завданням для експерта-психолога під час роботи з кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з сімейним насильством, є детальний аналіз емоційного стану в момент вчинення кримінального правопорушення, а також облік умов протікання психічних процесів у контексті сімейної системи, зокрема, принципу взаємного обумовлення емоційних процесів. Рівень компетентності спеціаліста повинен включати вміння грамотно диференціювати емоційні стани обвинуваченого, враховуючи різну специфіку кожного окремого випадку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Міхєєва О. І., Міхєєва М. Л. Проблема судової психологічної експертизи потерпілих від домашнього насильства у сучасному науковому психологічному дискурсі. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. пр. 2019. Вип. 19. С. 456–463. DOI: 10.32353/knife.1.2019.036 ;
2. Rizvi S. F. I., Najam N. Parental Psychological Abuse toward children and Mental Health Problems in adolescence. *Pakistan Journal of Medical Scitycts*. 2014. Mar-Apr; 30 (2): 256–260. URL: [https:// www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3998989](https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3998989);
3. Annor F. B., Gilbert L. K., Davila E. P., Massetti G. M., Kress H., Onotu D., Ogbanufe O. Emotional violence in childhood and health conditions, risk-taking behaviors, and violence perpetration among young adults in Nigeria. *Child Abuse & Neglect*. 2020. Aug; 106: 104510. DOI: 10.1016/j.chiabu.2020.104510;
4. Tracy N. Emotional-Psychological Abuse Articles. *HealthyPlace*. 2012. July 24. URL: <https://www.healthyplace.com/abuse/emotional-psychological-abuse/emotional-psychological-abuse-articles> (дата об'єкції: 06.09.2021) ;
5. Donohue B., ..., Maier-Paarlberg T. Domestic Violence / *Encyclopedia of Stress* ; Editor-in-Chiff G. Fink. Academic Press ; 2nd Edition, 2007. 8676 p. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/psychological-abuse>;
6. Parsons A. M., Heyman R. E., Mitnick D. M., Slep A. M. S. Intimate partner violence and child maltreatment: Definitions, prevalence, research, and theory through a cross-cultural lens / *Cross-Cultural Family Research and Practice* ;

7. In W. K. Halford & F. van de Vijver (Eds.). *Ibid*, 2020. Pp. 249–285. DOI: 10.1016/B978-0-12-815493-9.00008-9 ;
8. Rodríguez M. A., Benton D. Elder Abuse / *Encyclopedia of Applied Psychology* ; Editor-in-Chief C. D. Spielberger. *Ibid*, 2004. Pp. 693–701. DOI: 10.1016/B0-12-657410-3/00828-X ;
9. Kelly V. A. Psychological Abuse of Women: A Review of the Literature. *Sage Journals*. 2004. Oct. 1. DOI: 10.1177/1066480704267234
10. Єгорова Т. М., Єгоров В. В. Дискусійні питання щодо об'єкта та предмета судової психологічної експертизи. Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 18-19.04.2019). Харків, 2019. С. 428-430 ;
11. Савкіна Т. В., Харіна Т. Г. Обставини, що підлягають встановленню з метою призначення судово-психологічної експертизи емоційних станів. *X. С.* 2020. 437-439